

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

КОВАЛЬ МАРІЯ МИРОСЛАВІВНА

УДК 343.6

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ КАТУВАНЬ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СПІВРОБІТНИКАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Канцір Володимир Степанович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Удалова Лариса Давидівна,
Національна академія внутрішніх справ,
директор Інституту післядипломної освіти;

кандидат юридичних наук
Коваль Юрій Євгенович,
Департамент патрульної поліції,
інспектор Управління патрульної поліції у м. Львові

Захист відбудеться «20» жовтня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.23 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3, ауд. 302 ХІХ навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розіслано «13» вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Якимова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним з найважливіших завдань держави є виконання вимог ст. 3 Конституції України щодо захисту життя та здоров'я людини, її честі і гідності, недоторканності і безпеки. Для захисту цих прав і свобод громадян України Основний закон (ст. 28) визначає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Виконання зазначених конституційних вимог є головним обов'язком правоохоронних органів України, зокрема підрозділів Національної поліції, які вживають заходи, спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального правопорушення (ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»).

Катування, що вчиняються співробітниками Національної поліції, як правило, майже не існують окремо, ізольовано від інших видів злочинів у сфері службової діяльності. Найчастіше катування є тим засобом, за допомогою якого посадова особа слідчого (оперативного) підрозділу намагається отримати від підозрюваного чи обвинуваченого відомості щодо вчинення ним або іншою особою правопорушення, аби досягнути бажаного результату в службовій діяльності.

Статистичні дані засвідчують, що в структурі злочинів проти життя і здоров'я особи, катування в Україні становлять: 2012 р. – 47 злочинів; 2013 р. – 34; 2014 р. – 39; 2015 р. – 45; 2016 р. – 38. За ст. 127 КК України зареєстровано 19 кримінальних проваджень щодо співробітників поліції, до суду скеровано тільки чотири з них¹. Як стверджують правозахисні організації, у кожному другому випадку, під час затримання підозрюваного у злочині співробітники поліції неправомірно застосовують фізичну силу та спеціальні засоби, а кожний третій випадок характеризується завданням сильного фізичного болю або інших насильницьких дій з метою морального приниження людської гідності. Кримінальні провадження за фактами умисного нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з боку поліцейських стосовно підозрюваних чи обвинувачених, зазвичай, обмежуються проведенням внутрішнього службового розслідування, до суду передають тільки 3% проваджень (переважно ті, де були тяжкі наслідки, або так звані резонансні, що викликали масове обурення громадськості)².

Серед обставин, які негативно впливають на ефективність виявлення і розслідування катувань з боку співробітників Національної поліції, варто вказати високу латентність таких злочинів, а також те, що не сформовано спеціальних слідчих органів з досудового розслідування злочинів, що вчиняються співробітниками правоохоронних органів, згідно із Законом України «Про Державне бюро розслідувань» та ч. 4 ст. 216 КПК України.

Зважаючи на вищевказане, є потреба удосконалити засоби виявлення таких злочинів, які вчиняються співробітниками Національної поліції та методику їх розслідування.

¹ За даними статистики ГПУ про злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів. Збірники обліково-аналітичних матеріалів за 2012–2016 рр. – К.: ГПУ.

² Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ України (2012–2015 рр.) / Харківський інститут соціальних досліджень. – Х.: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – 280 с.

Теоретичною основою дослідження стали праці українських і зарубіжних учених, які розробляли методіку розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи: О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, О. М. Васильєва, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, Т. С. Волчецької, І. Ф. Герасимова, О.О. Юхна, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, С. Ф. Здоровко, В. М. Карагодіна, О.Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, К. Б. Левченко, В. В. Тіщенко, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, С. П. Мітричева, В. О. Комахи, В. О. Малярвої, О. В. Мартовицької, Г. А. Матусовського, В. Д. Пчолкіна, Г. В. Москаленка, В. О. Образцова, М. В. Салтевського, С. О. Сафронова, В. Ю. Шепітька, А. В. Старушкевича, Р. Л. Степанюка, В. М. Шевчука, Р. М. Шехавцова, М. П. Яблокова, К. О. Чаплинського та ін.

Окремі аспекти кримінально-правової протидії катуванням висвітлено у працях І. І. Давидовича, Л.Д. Удалової, О. В. Денисової, К. В. Катеринчук, О. О. Книженко, О. П. Левківської, Д. П. Маренича, Д. Г. Михайленка, Ю. О. Поліщука, Г. Н. Телесніцького, Ю. Є. Ковалюка та ін.

Останніми роками в Україні захищено дисертації, предметом дослідження яких були окремі, безперечно важливі, аспекти розслідування злочинів, що вчиняються співробітниками Національної поліції. Наприклад, питанням розслідування насильницьких злочинів, вчинених працівниками органів внутрішніх справ під час виконання службових обов'язків, присвячена дисертація О. С. Жупіна (2014). Загальні аспекти катування розглянуто в дисертації В. Г. Озар (2015). Проте ці дослідження мають постановочний характер або ж стосуються лише загальних аспектів окремої проблеми розслідування катувань. Актуальним питанням у цьому контексті є створення ефективної методіки виявлення і розслідування таких злочинів, зокрема із застосуванням тактичних прийомів, операцій та комплексу слідчих (розшукових) дій.

Наведені питання та необхідність їх вирішення з формулюванням науково-обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення методіки розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, для впровадження на законодавчому та практичному рівнях свідчать про актуальність теми дисертації, що й зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація відповідає положенням наказу МВС України від 16.03.2015 № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років» (додаток 2, п. 2.9, додаток 7, п.п. 7.6, 7.22, 7.23); а також Пріоритетним напрямком наукових досліджень Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» на період 2015–2019 років і темам науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, зареєстрованих в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр. Дослідження виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» 26.02.2016 р. (протокол № 9) й уточнена 27.12.2016 р. (протокол № 29).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне вивчення методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, а також розроблення й обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування катувань та практики його застосування.

Для реалізації зазначеної мети потрібно вирішити такі завдання:

- здійснити історичний огляд дослідження поняття «катування» та методики його розслідування;
- окреслити криміналістичну характеристику катувань, вчинених співробітниками Національної поліції;
- охарактеризувати особу злочинця (поліцейського) та потерпілого від катувань;
- визначити початкові дії з виявлення катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;
- охарактеризувати типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;
- дослідити особливості планування розслідування катувань, вчинених співробітниками Національної поліції;
- визначити тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні катувань, вчинених співробітниками Національної поліції;
- розкрити особливості використання спеціальних знань у розслідуванні катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;
- виокремити основні форми протидії розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, та засоби її подолання.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням катувань, вчинених співробітниками Національної поліції.

Предметом дослідження є методика розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів і прийомів наукового пізнання. З уваги на специфіку теми, мети і завдань роботи використано різні методи дослідження. Зокрема, *діалектичний метод* дозволив розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість, а також сприяв розумінню об'єкта дослідження щодо поєднання потреб наукових досліджень та практики з методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції (розділи 1–3). Застосування *методу системного аналізу* правових норм дозволило виявити прогалини та суперечності в нормативно-правових актах і сформулювати пропозиції для удосконалення чинного законодавства (підрозділи 3.1, 3.2). *Історико-правовий метод* дав можливість дослідити генезу наукової думки щодо змісту правових понять катування (підрозділи 1.1, 1.2). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для опрацювання стану наукової розробленості проблем катувань (підрозділи 1.1, 1.2). *Системний метод* дав змогу визначити структурованість розслідування катувань, системність його стадій, ознак, завдань, а також характерні риси (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3). *Статистичний метод* використано для підтвердження одержаних теоретичних висновків за даними аналізу слідчої

практики (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2), а *соціологічний метод* – під час анкетування й аналізу матеріалів опитування громадян, слідчих прокуратури, вивчення даних кримінальних проваджень за ознаками катування (підрозділи 2.1–2.3, 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі філософії, теорії управління, правової статистики, соціології, кримінального права, криміналістики, кримінального процесуального права, судової експертизи, інших галузевих правових наук.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають кримінально-процесуальні та криміналістичні засади методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції.

Емпіричну основу дослідження становлять результати узагальнення слідчої практики. Розглянуто дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) за 2012–2016 рр.; щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та правозахисних організацій; результати анкетування громадян та працівників слідчих прокуратури (150 осіб у Київській, Львівській, Одеській, Сумській, Харківській областях). Також вивчено матеріали 55 кримінальних проваджень за фактом вчинення катувань.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці криміналістики монографічним дослідженням, у якому комплексно досліджено проблеми розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, та сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що характеризуються науковою новизною. Зокрема:

вперше:

- визначено обставини, які впливають на методику розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції: висока латентність катувань; недоліки правового забезпечення методики розслідування катувань; відсутність механізму реєстрації і попередньої перевірки фактів катувань, вчинених співробітниками правоохоронних органів тощо;

- класифіковано категорії осіб, які найчастіше стають жертвами катувань з боку поліцейських: професійні злочинці, рецидивісти; особи, які вчинили тяжкий злочин; особи, які чинять опір поліцейським; соціально незахищені громадяни та ін.;

- виділено місця катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції: спецавтомобіль при доставлянні затриманих до поліцейського відділу; кімната чергового; кімната тимчасового тримання в поліцейському відділі; кабінет слідчого чи оперативного співробітника; приміщення ізолятора тимчасового тримання тощо;

- запропоновано низку змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення ефективності процесу розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;

удосконалено:

- елементи криміналістичної характеристики катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, до яких відносяться способи підготовки, вчинення і приховування злочину тощо;

– типові ознаки особи злочинця (поліцейського), який вчиняє катування, за критеріями: віку, освіти, сімейного стану, правового статусу, психологічного стану тощо;

– вчення про інформаційні джерела, які є підставою для внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) про вчинення катувань співробітниками Національної поліції. До них відносять звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заяву потерпілого тощо;

набули подальшого розвитку:

– наукові положення, планування розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, яке здійснюється на основі висунутих слідчих версій, та планування окремих слідчих (розшукових) дій;

– рекомендації щодо проведення тактики окремих слідчих (розшукових) дій із врахуванням найпоширеніших способів вчинення та приховування злочину, наявності корупційних зв'язків, давання неправдивих свідчень, фальсифікації документів, можливої протидії слідчому тощо;

– положення щодо призначення судових експертиз (до них належать судово-медичні, судово-психіатричні, судово-криміналістичні) у кримінальному провадженні про катування, що вчиняються співробітниками Національної поліції;

– відомості про форми протидії розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції та засоби і методи подолання такої протидії; відмова у прийнятті заяви чи повідомлення про злочин та внесення до ЄРДР; приховування злочину шляхом створення фальсифікованих документів щодо вчинення катування підозрюваних (обвинувачених) тощо;

– засоби подолання протидії розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції: правові (використання норм права, особливостей розслідування, захист учасників слідства) і криміналістичні засоби (методи, тактичні операції, прийоми й технічні засоби з виявлення і документування ознак протидії).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції є основою для подальшого розроблення криміналістичної методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, удосконалення її положень, а також втілення сформульованих рекомендацій у практичну діяльність слідчих органів прокуратури, СБУ. Відтак наведені в дисертації положення можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* – як підґрунтя для подальших досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;

- *законотворчій діяльності* – як основа для розробки та внесення змін і доповнень до чинного законодавства України з питань розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;

- *правозастосовній сфері* – як рекомендації, спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності у розслідуванні катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції;

- *навчальному процесі* – під час викладання курсів «Кримінальний процес», «Криміналістика», спеціальних курсів з організації розслідування окремих видів

злочинів у вищих юридичних навчальних закладах (на юридичних факультетах), також для підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів: підручників, посібників, курсів лекцій, практикумів (довідка про використання результатів дисертаційного дослідження № 67-01-1313 від 31.07.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дослідження дисертантом виконано самостійно. Усі положення і висновки, що викладені в дисертації та складають її новизну, розроблені автором особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 30–31 січня 2015 р.); «Nastoleni moderni vedy – 2014 : materialu X Mezinarodni vedecko-prakticka konfernce» (м. Прага, Чеська Республіка, 27 вересня – 5 жовтня 2014 р.); «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 27 травня 2015 р.); «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)» (м. Львів, 29 січня 2016 р.); «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства (присвячена 200-річчю Національного університету «Львівська політехніка» та 5-річчю Інституту права та психології)» (м. Львів, 28 жовтня 2016 р.); «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, 10–11 лютого 2017 р.).

Публікації. За результатами дисертації всього опубліковано дванадцять наукових праць, а саме: шість наукових статей у наукових фахових виданнях України; одна - у науковому періодичному виданні іншої держави; дві - у виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» та шість тез виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 161 сторінка, 26 сторінок – списку використаних джерел (265 найменувань), 25 сторінок – додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами; вказано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-прикладна характеристика катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» складається з трьох підрозділів і присвячений проблемам розроблення наукової теорії та надання криміналістичної характеристики катувань, вчинених співробітниками Національної поліції.

У підрозділі 1.1 «Історіографія наукового розроблення проблеми катувань та методики розслідування» проаналізовано теоретичні і правові основи розвитку окремої теорії катувань та методики її розслідування.

У процесі дослідження встановлено, що поняття «катування» появилось за часів виникнення правосуддя у всіх державах і фактично використовувалося всіма правоохоронними органами як засіб здобуття показів та покарання засуджених осіб. Так, катування підозрюваних у злочині застосовували ще за часів існування Римської імперії: діяли так звані «директиви», у яких вказувалось на запровадження катування як методу доказування в кримінальному процесі. Перші наукові дослідження способів катування під час кримінального провадження датовані кінцем XV ст. у посібнику «Молот відьом» («Hexenhammer»), який по суті, став першим кримінальним процесуальним кодексом.

В Україні ця проблема бере початок з середньовічної епохи правління Чингісхана (1206), за часів якого головним способом отримання доказів вважалось «взяття на муки». У радянський період катування широко застосовували правоохоронні органи як спосіб отримання необхідних показів від підозрюваних, свідків та потерпілих для здійснення кримінального судочинства.

У підрозділі 1.2 «Криміналістична характеристика катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» досліджено та визначено найбільш характерні час, місце, обставини та способи вчинення катувань поліцейськими.

Підтверджено, що катування, вчинені поліцейськими, мають високу латентність, що пов'язано з проблемами виявлення та внесення даних до ЄРДР. Охарактеризовано процеси з підготовки, вчинення і приховування катувань поліцейськими, а також засоби, які вони застосовують для вчинення цього злочину.

Встановлено, що основними способами приховування катування підозрюваного чи звинуваченого є фальсифікування документів: зазначення у протоколі затримання підозрюваного пізнішого часу та іншого місця фактичного затримання; складання фальсифікованих актів на самостійне падіння чи вчинення опору поліцейським; оформлення за домовленістю з медиками довідок про тілесні ушкодження, отримані нібито від сторонніх осіб під час хуліганських дій; фіксування побиття наче співкамерниками; створення обстановки щодо інсценування самогубства тощо.

У підрозділі 1.3 «Характеристика особи поліцейського, що вчиняє катування, та особи потерпілого» проаналізовано матеріали дослідження правозахисних організацій, кримінальних проваджень і судової практики, визначено коло поліцейських, які вчиняють катування, та охарактеризовано особу потерпілого.

Підтверджено, що поліцейський, котрий вчинив протиправні дії, що підпадають під ознаки катування, – це службова особа (98% чоловічої статі), яка має відповідний стаж роботи в правоохоронній структурі, «виховується» в службовому колективі, підконтрольна вищому керівництву, яке шляхом «наказу» встановлює мету розслідування індивідуально для кожного працівника та кожного кримінального провадження. Здебільшого катування вчиняють поліцейські, які раніше вже одержували дисциплінарні покарання за порушення, пов'язані з незаконним затриманням підозрюваного, перевищення термінів щодо оголошення про підозру, несвоєчасне проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій (85%),

15% становлять співробітники, які були звільнені та поновлені за рішенням суду. Доведено, що значну соціальну небезпеку представляють поліцейські, які брали участь в бойових діях, та особи з високою психічною активністю.

Особу потерпілого в роботі розглянуто за такими показниками: вік, працездатність, територія проживання, соціальний статус, правове положення у кримінальному провадженні, а також підстави девіантної поведінки (зловживання алкогольними напоями (35%) та/чи наркотиками (20%)).

Доведено, що, як правило, потерпілими від катування з боку поліцейських є: 15,7% підозрюваних, які чинять протидію поліцейським; 32,8% затриманих, яких підозрюють у вчиненні тяжкого злочину (вбивство, крадіжки, пограбування тощо) і які відмовляються співпрацювати з поліцейськими; 45% підозрюваних (звинувачених), котрі категорично не бажають надавати правдиві свідчення.

Розділ 2 «Організаційні основи розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» складається з трьох підрозділів і присвячений проблемам розроблення організаційних основ виявлення катувань та планування слідчих (розшукових) дій на основі типових слідчих ситуацій.

У підрозділі 2.1 *«Початкові дії з виявлення катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції»* розкрито процес виявлення катувань, що вчиняються поліцейськими.

Початковий етап виявлення катувань, вчинених співробітниками Національної поліції, характеризується відсутністю механізму реєстрації і попередньої перевірки фактів таких катувань. Згідно із ст. 216 КПК України катування підслідне слідчим органам Національної поліції, які вибірково вносять відповідну інформацію до ЄРДР або передають для внутрішнього розслідування, щоб уникнути цієї реєстрації щодо своїх співробітників.

Практика свідчить, що 5% таких заяв вносили до ЄРДР на підставі ухвал слідчого судді, а 90% представники Уповноваженого ВРУ з прав людини передавали на розгляд органів прокуратури. Перевірка співробітниками прокуратури заяв про катування поліцейськими зводилася до простого опитування правоохоронців чи витребування від них письмових пояснень та ухвалення висновку про те, що вказані факти не підтверджено, відповідно, підстав для внесення відомостей до ЄРДР немає.

Визначено алгоритм дій щодо виявлення катувань на початковому етапі їх розслідування: встановлення джерела отримання інформації (заява про катування); збір інформації про особу потерпілого; встановлення та огляд місця події, що допоможе з'ясувати мету, мотиви та цілі злочинця, а також спосіб й обстановку вчинення конкретного злочину; встановлення особи злочинця; внесення даних до ЄРДР; проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій тощо.

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції»* розглянуто види слідчих ситуацій початкового етапу розслідування зазначених злочинів та визначено завдання для їх вирішення.

Під час дослідження встановлено такі слідчі ситуації, за якими відкривали кримінальні провадження: за заявою потерпілого про вчинення щодо нього катування конкретним поліцейським; за зверненням Уповноваженого Верховної

Ради України з прав людини до ГПУ про вчинення катування підозрюваного чи обвинуваченого з боку співробітників відділу поліції, коли особа злочинця відома частково; за повідомленням від медиків про виклик до відділу поліції для надання допомоги підозрюваним чи обвинуваченим з тілесними ушкодженнями, а також в разі настання їх смерті чи самогубства.

Визначено й окреслено тактичні завдання, залежно від наявної слідчої ситуації. Відтак наведено загальний алгоритм дій для ефективного початкового етапу розслідування катувань, вчинених правоохоронцями, а саме: проведення комплексу слідчих (розшукових) дій: огляд місця події (кабінет, кімната допиту, камера для утримання підозрюваних або обвинувачених), якщо повідомлення про катування надійшло відразу після вчинення злочину і потерпілому відоме місце його здійснення; допит потерпілого; допит підозрюваного поліцейського; допит медичних працівників; затримання та обшук поліцейського і його робочого місця; освідування потерпілого та підозрюваного поліцейського; вилучення й огляд документів, складених на особу затриманого тощо.

У підрозділі 2.3 *«Особливості організації планування розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції»* розглянуто особливості процесу планування розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції.

Доведено, що планування розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, є методом організації досудового розслідування, суть якого полягає у визначенні черговості слідчих (розшукових) дій, залежно від наявної слідчої ситуації, які потрібно застосовувати для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Сам процес планування розслідування катувань, вчинених співробітниками поліції, має свою структуру, складається з низки взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу: 1) вивчення початкової інформації; 2) висунення версій; 3) визначення обставин, які потрібно довести, та вирішення інших завдань розслідування; 4) визначення шляхів, засобів і методів розслідування; 5) визначення послідовності і строків вирішення завдань та виконання окремих дій; 6) встановлення виконавців; 7) визначення організаційних заходів щодо залучення виконавців, забезпечення використання окремих засобів і проведення відповідних дій; 8) складання письмового плану; 9) корекція плану.

Розділ 3 «Особливості тактичного забезпечення розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» складається з трьох підрозділів і присвячений тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій та засобам подолання протидії досудовому розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції.

У підрозділі 3.1 *«Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції»* розкрито тактику проведення слідчих (розшукових) дій з метою ефективного розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції.

Доведено, що під час розслідування катування, вчиненого співробітниками Національної поліції, особливістю тактичного забезпечення є психологічна перевага

слідчого у здійсненні окремих слідчих (розшукових) дій (оглядів, допитів, освідування тощо).

Визначено, що тактика проведення слідчої (розшукової) дії огляду полягає в негайному проведенні огляду місця вчинення катування задля встановлення характеру й механізму події, встановлення застосованих засобів та документів, які складають співробітники поліції щодо підозрюваних та обвинувачених.

Вказано такі основні тактичні прийоми, спрямовані на викриття неправди в показаннях підозрюваного, обвинуваченого (поліцейського): використання раптовості; логічна послідовність пред'явлення доказів за ступенем їх переконливості; допущення легенди; поєднання форсованого та уповільненого темпів допиту; створення певного уявлення про поінформованість слідчого; відволікання уваги; пред'явлення аудіо- і відеозапису здійснених злочинних дій; створення максимально реальної картини щодо формування в підозрюваного уявлень про непридатність допомоги внаслідок корумпованих зв'язків тощо. Застосовуючи прийоми, коли разом з доказами використовують й оперативні дані, потрібно оперувати обставинами якнайширшого спектру багатозначності, які приводили б допитуваного до неправильного висновку про джерело поінформованості слідчого, дезорієнтували б його у визначенні шляхів отримання слідчим інформації, забезпечували б вибірковість впливу прийому та його спрямованість на встановлення істини у справі.

Завданнями освідування визначено з'ясування, чи є на тілі потерпілого або підозрюваного особливі прикмети, які саме і де, а також будь-які ушкодження, сліди злочину, частинки тих або інших речовин. Вказано тактичні особливості освідування: у разі прийняття рішення про проведення освідування слідчий визначає об'єкти огляду, спеціалістів, лікарів, судових експертів, криміналістів (як правило, однієї статі з освідуваною особою). Саме участь спеціалістів при освідуванні сприяє виявленню, закріпленню та вилученню доказів і в подальшому призначенню судово-медичної експертизи (живої особи) з метою не тільки виявлення тілесних ушкоджень, а й визначення механізму їх спричинення та локалізації на тілі людини, давності їх спричинення тощо.

У підрозділі 3.2 «Тактичні особливості використання спеціальних знань при розслідуванні катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» досліджено види судових експертиз у розслідуванні катувань, вчинених співробітниками Національної поліції.

Констатовано, що ефективність розслідування катувань, вчинених співробітниками Національної поліції, залежить від використання досягнень науки і техніки та можливостей судових експертиз. Спеціалістів залучають для огляду місця події і документів та застосування спеціальних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Найчастіше при розслідуванні вказаної категорії злочинів призначають судово-медичну експертизу потерпілого, судово-імунологічну експертизу, комплексну амбулаторну судово-психолого-психіатричну експертизу, криміналістичні експертизи різних видів.

Підтверджено, що судові експертизи під час розслідування катувань допомагають виявити і вивчити сліди та інші речові докази, визначити психічний стан учасників кримінального процесу, встановити ступінь тілесних ушкоджень,

причину смерті потерпілого, відповісти на найрізноманітніші запитання шляхом виявлення і вивчення фактичних даних злочину та осіб, які його вчинили.

Тактика проведення судових експертиз полягає в підготовці до призначення судових експертиз: виокремити обставини, які підлягають дослідженню, визначити завдання та вид експертизи; зібрати потрібні матеріали для дослідження; вибрати експертний заклад чи експерта; процесуально оформити призначення експертизи та визначити запитання до експерта.

У підрозділі 3.3 «Особливості подолання протидії розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції» досліджено основні форми та способи протидії розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, та засоби її подолання.

Підтверджено, що протидія розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, може бути у вигляді зовнішнього або внутрішнього впливу. По суті, це активні дії з перешкоджання розслідуванню (протиправний вплив на слідчого, свідка, експерта шляхом погроз, підкупу, фальсифікації документів) або ж не проведення самими правоохоронцями необхідних слідчих (розшукових) дій з виявлення катування (тобто їх бездіяльність, невнесення даних про злочин до ЄРДР).

Встановлено, що одним з найпоширеніших способів вчинення протидії, яка становить особливу небезпеку для процесу розслідування, є діяльність керівних службових осіб Національної поліції і Генеральної прокуратури України, які впливають на процес невнесення до ЄРДР даних про катування, вчинені поліцейськими, і на сам процес розслідування. За результатами авторських досліджень, з протидією слідству з боку вищих чиновників стикались близько 54% слідчих; 46% слідчих – з протидією з боку безпосереднього керівництва відомства.

Доведено, що основними засобами подолання протидії розслідуванню катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, є: правові засоби (КПК України) та криміналістичні засоби (технічні засоби), тактичні комбінації, операції з виявлення такої протидії, сукупність слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з документування такої протидії. Успішним заходом подолання протидії виявленню та розслідуванню катувань є тактичні операції: захист слідчого від звинувачення у вчиненні злочину, захист свідка та захист доказів, захист потерпілого та виявлення ознак протидії тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та наведено нове вирішення наукового завдання, яке полягало у визначенні особливостей методики розслідування катувань, вчинених співробітниками Національної поліції, а також шляхів її вдосконалення. У підсумку проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них такі.

1. Досліджуючи гносеологічні аспекти правових та наукових джерел з розробки поняття «катування», встановлено, що його використовували впродовж усієї історії існування людства, катування було одним з основних засобів отримання зізнання (показів) підозрюваних у злочині. Самі форми і способи катування були

надзвичайно різноманітними і змінювалися відповідно до умов часу і місця їх вчинення та суспільно-правового розвитку держав.

Поява проблем катування на теренах нашої держави бере початок з середньовічної епохи правління Чингісхана (1206), коли головним способом отримання доказів вважалось «взяття на муки». Перше вдосконалене правове та наукове визначення поняття «катування» знаходимо в міжнародних Конвенціях ООН (середина ХХ ст.). В Україні катування як злочин одержало правову характеристику в новому Кримінальному кодексі України 2001 р.

Методику розслідування катувань вчені і практики розробляли в структурі криміналістичної методики розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи. Однак методика розслідування катувань, вчинених співробітниками Національної поліції, має і свої особливості, пов'язані з їхнім правовим статусом щодо розслідування злочинів у сфері охорони життя і здоров'я особи. Адже відповідно до ст. 216 КПК України катування (ст. 127 КК України) підслідне слідчим поліції. Окрім того, поліцейські наділені повноваженнями щодо застосування до правопорушників спеціальних засобів примусу (ст. 42 Закон України «Про Національну поліцію»). Відтак визначено основні чинники, які впливають на методику розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції України.

2. У процесі дослідження криміналістичної характеристики катувань, вчинених співробітниками Національної поліції, встановлено, що ці злочини мають значний латентний характер і більшість з них поліцейські здійснюють досконало: 95% таких злочинів вчинені у відсутності очевидців, коли жертва наодинці з правоохоронцями, у 94,6% випадків правоохоронці приховували злочин, складаючи неправдиві документи про вчинення фізичного опору тощо.

Охарактеризовано способи підготовки, вчинення і приховування катування, визначено основні засоби катування, обставини, що сприяють його вчиненню, окреслено основні пошукові ознаки вчинених катувань поліцейськими тощо. Встановлено, що географічно в Україні катування вчиняють здебільшого в обласних центрах, що пов'язано з високим тамтешнім рівнем злочинності, найбільший коефіцієнт вчинення катувань поліцейськими – у Донецькій і Луганській областях, тобто в зоні бойових дій.

3. У дослідженні визначено та охарактеризовано особу злочинця поліцейського, який вчиняє катування, за такими ознаками: статі, віку, освіти, сімейного становища, правового статусу, психологічного стану тощо. Так, це здебільшого молоді правоохоронці без достатнього досвіду роботи: 55% поліцейських, які вчиняли катування, мали стаж роботи до трьох років; 35% – до шести років; 10% – понад шість років. Їхніми мотивами є, як правило, досягнення швидкого розкриття і розслідування злочину та швидкого просування по службі, отримання нагород та інших видів заохочення. Ще одна поширена мотивація – це створення суспільної думки про поліцейські підрозділи, нібито вони можуть розкривати та розслідувати будь-які злочини. Особливу групу серед поліцейських, які вчиняли катування, становлять особи, які брали участь в АТО на сході України, а також особи з високою психічною активністю, що перенесли тілесні травми або перевантаження на службі.

У дисертації узагальнено також характеристику особи потерпілого, який піддавався катуванню з боку співробітників Національної поліції: особа чоловічої статі (96%), повнолітня особа (100%), яка підозрюється у вчиненні злочину (81,6%) або яка чинила опір поліції (62,5%), в окремих випадках особа потерпілого раніше судима, професійні злочинці, рецидивісти (36,6%); особа, яка вчинила тяжкий злочин (81,6%); обвинувачений у вчиненні злочину (15,1%); той, хто ображає поліцейського (15,7%); соціально незахищені громадяни (33,5%). Інколи особі потерпілого властива девіантна поведінка (35%), зловживання алкогольними напоями чи наркотиками (20%). У 3,2% випадків потерпілі – представники національних меншин.

4. Підтверджено, що внесення даних до ЄРДР про вчинення катування співробітниками Національної поліції здійснюється на підставі джерел інформації, а саме: звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (85%), за заявою потерпілого (10%), повідомлення від медиків у разі настання тяжких наслідків (3%), повідомлення у ЗМІ про незаконні дії поліцейських, що призвело до масового обурення громадськості (2%).

На етапі перевірки повідомлення про катування з боку поліцейських слідчий встановлює всі обставини: опитує постраждалого для з'ясування обставин події та відомостей про підозрюваного; здійснює огляд місця події; встановлює місцезнаходження запідозреної особи та проводить її опитування; досліджує складені документи щодо затриманих підозрюваних у злочині, встановлює та опитує очевидців події, відшукує засоби катування тощо.

5. Встановлено, що типовими слідчими ситуаціями на початковому етапі розслідування катування, що вчиняються співробітниками Національної поліції, є відмова про внесення в ЄРДР даних за заявою потерпілого, і в подальшому кримінальне провадження розпочинається за зверненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Генпрокуратури України.

У вказаній ситуації щодо особи злочинця можуть бути висунуті такі слідчі версії: 1) катування вчинили представники слідчо-оперативної групи; 2) катування вчинили представники чергової частини; 3) катування вчинили оперативні співробітники; 4) катування вчинив слідчий, який вносив дані про злочин в ЄРДР і складав документи про затримання чи арешт підозрюваного.

Для перевірки висунутої версії та підтвердження катування, вчиненого поліцейськими, потрібно провести такі пошукові та слідчі (розшукові) дії: ретельно вивчити отримані матеріали Уповноваженого про факти катування поліцейськими; оглянути документи, складені поліцейськими, про затримання підозрюваного та утримування обвинуваченого, а також протоколи щодо проведених слідчих (розшукових) дій; здійснити допит потерпілого; освідування потерпілого; огляд місця події; призначити судово-медичну, судово-психологічну та судово-психіатричну експертизи, а також низку криміналістичних експертиз залежно від виявлених об'єктів; допитати свідків; пред'явити підозрюваних поліцейських у катуванні до впізнання; допитати підозрюваних поліцейських; одночасно допитати поліцейського і потерпілого. У дослідженні розроблено алгоритм дій слідчого при перевірці повідомлення про катування, наданого самим потерпілим, за повідомленням засобів ЗМІ та представників громадськості.

6. Підтверджено, що катування, вчинене співробітниками Національної поліції, розслідують, як правило, у конфліктній ситуації. План такого розслідування має бути складений так, щоб було забезпечено основні вимоги, які важливо враховувати при плануванні слідчих (розшукових) дій і які сформульовані на основі найпоширеніших способів вчинення катування (77,5%), приховування злочину (66,5%), корупційних зв'язків (67,8%), давання неправдивих свідчень (55,6%), фальсифікації документів (77,3%), протидії слідчому (87,9%).

7. Доведено, що особливості розроблення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, полягають у використанні сучасних способів і прийомів проведення слідчого огляду, освідування потерпілого, допиту учасників процесу.

Констатовано, що серед основних слідчих розшукових дій з виявлення доказів катування, вчиненого поліцейськими, є встановлення місця події злочину та відшукування доказів. Визначено, що найчастіше поліцейські застосовують катування до підозрюваного (звинуваченого) під час затримання і доставляння до відділу (45%), у кімнаті чергового (35,7%), у кімнаті тимчасового тримання в поліцейському відділі (57,7%), у кабінеті поліцейських (55,6%), у приміщенні ізолятора тимчасового тримання (65,5%). Застосування способів катування обвинуваченого здійснюється: у кабінеті слідчого (67,8%); у приміщенні ізолятора тимчасового тримання (88,5%); у кімнаті допиту в слідчому ізоляторі (22,4%).

8. Факт вчиненого катування підтверджують висновки експертів, а саме: судово-медична експертиза потерпілого (100%); судово-імунологічна експертиза крові, слини, поту, інших слідів виділень від потерпілого (85,7%) і підозрюваного (37%); комплексна амбулаторна судово-психіатрична експертиза потерпілого (44 %) і підозрюваного (55,6%); криміналістичні експертизи різних видів (67,7%); дактилоскопічна (за слідами рук, ніг людини), трасологічна (за слідами взуття, використання вилучених знарядь катування), почеркознавча експертиза (складання протоколів, пояснень), техніко-криміналістичне дослідження документів (за слідами інтелектуального чи матеріального фальсифікування в документах) та ін.

9. Доведено, що основними способами протидії розслідуванню катування, що вчиняються співробітниками Національної поліції, є: відмова у прийнятті заяви чи повідомлення про злочин та внесення до ЄРДР (95%); приховування злочину шляхом створення фальсифікованих документів щодо вчинення катування підозрюваних (35%); погрози вчинення фізичної розправи над підозрюваним (звинуваченим) або звинувачення його в тяжчому злочині (22,4%); підкуп слідчого, свідків, спеціалістів, які беруть участь у досудовому розслідуванні (67,6%).

Визначено правові та криміналістичні засоби подолання протидії розслідуванню, окреслено тактичні операції щодо захисту учасників досудового розслідування катування, що вчиняються поліцейськими.

10. Розроблено низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення ефективності методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції, а саме:

– до Кримінального процесуального кодексу України:

а) внести доповнення до ч. 1 ст. 183 («Тримання під вартою»), виклавши її в такій редакції: «тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе (якщо злочин вчинено співробітником правоохоронного органу), що жоден з більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України»;

б) доповнити ч. 2 ст. 242 КПК України («Підстави проведення експертизи») пунктом 6 такого змісту: «експертиза проводиться за злочинами, вчиненими співробітниками правоохоронних органів, до внесення відомостей до ЄРДР»;

– до Закону України «Про Державне бюро розслідувань»:

а) доповнити ст. 6 «Повноваження Державного бюро розслідувань» пунктом 19 в такій редакції: «з метою інформаційно-довідкового забезпечення кримінальних проваджень створювати інформаційно-пошукові системи».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваль М. М., 2014. Допит потерпілого у кримінальних провадженнях про катування. *Митна справа. Науково-аналітичний журнал*, 5 (95), ч. 2, с.183–190.

2. Коваль М. М., 2014. Види експертизи та їх значення в кримінальних провадженнях щодо катування. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, 6, с. 317–320.

3. Коваль М. М., 2015. Forensic characterization of torture. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Юриспруденція»*, 14, т. 2, с. 121–123.

4. Коваль М. М., 2015. Розвиток катування на українських землях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*, 813, с. 251–255.

5. Коваль М. М., 2015. Характеристика катування з криміналістичного погляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*, 824, с. 436–440.

6. Коваль М. М., 2017. Потерпевший как участник уголовного судопроизводства о пытках, которые совершают работники Национальной полиции. *LEGEA ŞI VIAŢA*, 3/2 (303), с. 72–76.

7. Коваль М. М., 2015. Призначення експертизи у кримінальних провадженнях про катування. В: Запорізька міська громадська організація, Актуальні проблеми реформування системи законодавства України.: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Запоріжжя, Україна, 30–31 січня 2015 р. Запоріжжя: Видавництво «Істина».

8. Коваль М. М., 2014. Історичні аспекти розвитку катування. В: Zdeněk Černák, ред., *Nastolení moderní vedy – 2014.: Materialu X Mezinárodní vědecko-praktická konference*. Прага, Чеська Республіка, 27 вересня – 5 жовтня 2014 р. Прага: Видавництво Publishing House «Education and Science».

9. Коваль М. М., 2015. Суб'єкти, що здійснюють захист прав людини від катування. В: Львівська політехніка, *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: Збірник тез IV Всеукраїнської науково-*

практичної конференції. Львів, Україна, 27 травня 2015 р. Львів: Видавництво Львівська політехніка.

10. Коваль М. М., 2016. Тактичні прийоми допиту свідка по кримінальному провадженню про катування. В: Львівська політехніка, Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса): *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, Україна, 29 січня 2016 р. Львів: Видавництво Львівська політехніка.

11. Коваль М. М., 2016. Роль захисника під час допиту підозрюваного у кримінальному провадженні про катування. В: О.М. Гумін, О.Д. Несімко, ред., Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства (присвячена 200-річчю Національного університету «Львівська політехніка» та 5-річчю Інституту права та психології): *Збірник матеріалів конференції*. Львів, Україна, 28 жовтня 2016 р. Львів: Видавництво Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету Львівська політехніка.

12. Коваль М. М., 2017. Правовий статус потерпілого у кримінальних провадженнях про катування. В: Центр правових наукових досліджень, Роль права та закону в громадянському суспільстві: *Міжнародна науково-практична конференція*. Київ, Україна, 10–11 лютого 2017 р. Київ: Центр правових наукових досліджень.

АНОТАЦІЯ

Коваль М. М. Методика розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2017.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем методики розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції. Досліджено стан історіографії правового та наукового розроблення поняття і методики розслідування катувань. Надано криміналістичну характеристику катування, що вчиняється співробітниками Національної поліції. Визначено особу поліцейського, що вчиняє катування, та особу потерпілого, розроблено їх характеристику за криміналістичними ознаками. Досліджено організаційні основи розслідування катувань з виокремленням слідчих ситуацій та порядком планування початкового етапу розслідування. Визначено тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Проаналізовано вплив протидії на процес виявлення та організацію розслідування катування, що вчиняється співробітниками Національної поліції, та визначено засоби її подолання. Розроблено пропозиції щодо внесення змін і доповнень до окремих нормативно-правових актів з метою вдосконалення методики розслідування зазначених злочинів.

Ключові слова: співробітники Національної поліції, катування, способи вчинення та приховування, організація розслідування, слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми, протидія розслідуванню, засоби подолання.

АННОТАЦІЯ

Коваль М. М. Методика расследования пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – криминальный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Львовская политехника», Львов, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблем методики расследования пыток, которые совершаются сотрудниками Национальной полиции. Проанализированы теоретические и правовые основы отдельной теории пыток и методики его расследования. В процессе исследования установлено, что понятие «пытки» появилось со времен возникновения правосудия во всех государствах и фактически использовалось всеми правохранительными органами как средство получения показаний и наказания осужденных лиц.

Исследовано наиболее характерные время, место, обстоятельства и способы совершения пыток полицейскими. Подтверждено, что пытки, совершенные полицейскими, имеют высокую латентность, что связано с проблемами выявления и внесения данных в ЄРДР. Охарактеризованы процессы по подготовке, совершения и скрывают пыток полицейскими, а также средства, которые они применяют для совершения этого преступления. Установлено, что основными способами скрывают пытки подозреваемого или обвиняемого является фальсификации документов. Предоставлена криминалистическая характеристика пыток, которое совершается сотрудниками Национальной полиции, в частности, раскрыты основные способы подготовки, совершения и скрывают преступления, обстоятельства, что способствуют совершению пыток, цель пытки, очерчены основные поисковые признаки совершенных пыток полицейскими и др. Определены лицо полицейского, который совершает пытки, и лицо потерпевшего, разработана их характеристика по криминалистических признакам. Определено, что сообщниками и пособниками правохранителей, применявших пытки в отношении задержанных, могут быть их же сотрудники (как исполнители совместных служебных задач), например те, кто осуществляет надзор за задержанными в подозрении в совершении правонарушения и обвиняемыми, которым избрана мера пресечения содержание под стражей.

Раскрыто процесс выявления пыток, совершаемых полицейскими. Определен алгоритм действий по выявлению пыток на начальном этапе их расследования: установление источника получения информации (заявление о пытках) сбор информации о личности потерпевшего; установление и осмотр места происшествия, что поможет выяснить цель, мотивы и цели преступника, а также способ и обстановку совершения конкретного преступления; установления личности преступника; внесение данных в ЄРДР; проведение неотложных следственных (розыскных) действий и тому подобное. Рассмотрены виды следственных ситуаций

первоначального этапа расследования указанных преступлений и определены задачи для их решения.

Рассмотрены особенности процесса планирования расследования пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции. Доказано, что планирование расследования пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции, является методом организации досудебного расследования, суть которого заключается в определении очередности следственных (розыскных) действий, в зависимости от имеющейся следственной ситуации, которые нужно применять для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном производстве. Раскрыта тактика проведения следственных (розыскных) действий с целью эффективного расследования пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции. Доказано, что при расследовании пытки, совершенной сотрудниками Национальной полиции, особенностью тактического обеспечения является психологическое преимущество следователя в осуществлении отдельных следственных (розыскных) действий (осмотров, допросов, освидетельствование и т.д.). Определено, что тактика проведения следственного (розыскного) действия осмотра заключается в немедленном проведении осмотра места совершения пытки для установления характера и механизма действия, установления примененных средств и документов, составляющих сотрудниками полиции в отношении подозреваемых и обвиняемых. Указаны основные тактические приемы, направленные на разоблачение лжи в показаниях подозреваемого, обвиняемого (полицейского).

Исследованы виды судебных экспертиз в расследовании пыток, совершенных сотрудниками Национальной полиции, а также основные формы и способы противодействия расследованию пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции, и средства ее преодоления. Подтверждено, что противодействие расследованию пыток, совершаемых сотрудниками Национальной полиции, может быть в виде внешнего или внутреннего воздействия. Установлено, что одним из самых распространенных способов совершения противодействия, которая представляет особую опасность для процесса расследования, является деятельность руководящих должностных лиц Национальной полиции и Генеральной прокуратуры Украины, которые влияют на процесс невнесение в ЄРДР данных о пытках, совершенные полицейскими, и на сам процесс расследования.

Ключевые слова: сотрудники Национальной полиции, истязания, способы совершения и сокрытия, организация расследования, следственные ситуации, следственные (розыску) действия, тактические приемы, противодействие расследованию, средства преодоления.

SUMMARY

Koval M.M. The method of investigation of torture committed by National Police officers. - On rights of a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.09 - Criminal Procedure and Criminology; Forensic Examination; Investigate Activities. - Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

The dissertation is devoted to the complex research of problems of the method of investigation of torture, committed by employees of the National Police. The state of

historiography of legal and scientific development of the concept and methods of investigating torture is investigated. The forensic description of torture committed by members of the National Police is provided. In dissertation the identity of the police officer committing torture and the identity of the victim have been determined, their characterization according to forensic features has been developed. In the dissertation research the organizational foundations for investigating torture with the identification of investigative situations and the planning of the initial stage of the investigation are investigated. Tactical peculiarities of conducting the separate investigative (search) actions are determined. Certain attention on the influence of counteraction to the process of detection and organization of investigation of torture committed by employees of the National Police, and the means of overcoming. Proposals on amendments and additions to certain normative-legal acts have been developed in order to improve the methodology for investigating these crimes.

Key words: employees of the National Police, torture, ways of committing and concealing, organizing the investigation, investigating situations, investigative (search) actions, tactical receptions, countering the investigation, means of overcoming.